

Seened tamme peal ja all

Mall Vaasma

Tammega on seotud paljud seene-
liigid mitmel viisil.

Tamme lehtedel,

eriti alusmetsas noortel puudel näe-
me väga sageli hallikasvalget kirmet –
see on mikroseen teadusliku nimetusega *Microsphaera*
alphitoides, mis põhjustab **tamme-jahukastet**. Jahukaste
nõrgestab lehti, nii et need ei kasva normaalsuuruseni ning
sageli muudavad ka kuju, noored võrsed aga jäävad nõr-
gaks ja võivad talvepakases hukkuda. Nii väheneb noorte
tamme juurdekasv.

Elusatel tüvedel

märkame sageli **vääveltorikut** (*Laetiporus sulphureus*;
selle kohta vaata lähemalt lk. 295), harvem aga **rusukit**
(*Fistulina hepatica*), mille viljakeha on pealt punakaspruun
(maksa värvi), pehme, jalata; alumine külg (eoslavakandja)
on ookerkollane, sellel näeb (luubiga!) eraldi asetsevaid
peeni torukesi. Torukese ava (suuet) nimetatakse pooriks,
rusuki pooride läbimõõt on 0,2–0,3 mm; viljakeha võib
kasvada suureks (läbimõõt kuni 20 cm); noored viljakehad
on kupatatult söödavad.

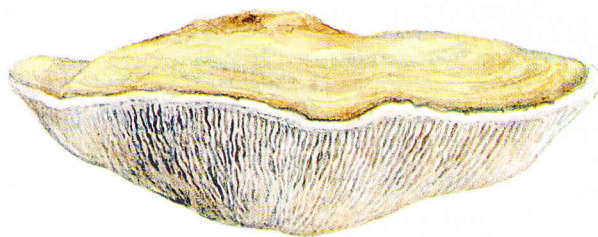
Rusuk

Tamme-kivipuravik on üks tavalisi tamme kaaslasi. Foto: VELLO LIIV

Surnud tüvedel, mahalangenud okstel ja kändudel

näeme tihti **tammekakku** (*Daedalea quercina*). Selle
tammepuitu lagundava seene tunneme ära puitunud halli-
kaspruuni jalata viljakeha järgi, mille eoslavakandja (alu-
misel küljel) koosneb labürintjalt kulgevatest liistakutest.

Tammekakk. Joonistanud ENE AOMETS

Puu all ja selle läheduses

kasvavad need seened, mis moodustavad tammega mü-
koriisa. Selliseid liike (nn. sümbionte) on paljudes seene-
perekondades. Seeneliste ühest meelis perekonnast kivipu-
ravik (*Boletus*) teame Eestis üheksa suuremal või vähemal
määral tammega seotud liiki. Neist seitset leidub üsna
harva (seepärast on nad kantud Eesti punase raamatu nime-
kirja) ja viimastest neli on võetud riikliku kaitse alla. Sage-
damini võib tamme alt leida kahte – tamme- ja võrk-kivi-
puravikku. Okaspuudega seotud harilikku kivipuravikku
(*B. edulis*) ja männi-kivipuravikku (*B. pinophilus*) me siin
ei käsitlenud.

Kivipuravikud on suurte tugevate viljakehadega see-
ned, kübara läbimõõt enamasti 8–20 cm, jalal võib enami-
kul neist näha võrkjat mustrit (meil kasvavatest kivipuravi-
kest pole võrku kollasel ja punajalg-kivipuravikul), vilja-
kehad ilmuvad tavaliselt juulist septembri lõpuni.

Et seekord tegeleme eeskätt tamme kaaslastega, siis annamegi määramistabeli ja liigikirjeldused, mis aitavad neid üksteisest eristada. Palja silmaga nähtavate tunnuste järgi saab määrata vaid värskeid seeni, kui võimalik, on soovitatav vaadata eri vanuses viljakehi.

1. **Võrk-kivipuraviku** (*B. reticulatus*) kübar on hele- kuni pähkelpruun; torukesed ja poorid valkjad kuni kollakasrohelised; jalg kahvatuhall kuni helepruun, sama värvi tugev võrk ulatub tipust aluseni; seeneliha valkjast, lõikamisel ei muutu sinakaks; väga hea söögiseen, sarnaneb hariliku kivipuravikuga.

2. **Kollase kivipuraviku** (*B. suspectus* = *B. impolitus*) kübar on kastan- kuni tumepruun, vanematel viljakehadel heledam pruun, serv noorelt valkjast, ebatasane, kurruliskõbruline, süvendunud kohad kaetud valkja härmakirmega, vigastuskohtadel määrdunudroosakas, nõrgalt kleepuv; torukesed noorelt valkjaskollased, siis eredalt säravkollased, poorid sama värvi, ümarad või veidi nurgelised, katsumiskohad muutuvad järgmiseks päevaks pruunikaks; jalg kahvatu kuni helekollane, ülaoas vatjaskollane, allpool vatjaskiuline (mitte kunagi pole võrku!), vigastuskohtadel määrdunud roosakas; seeneliha kahvatukollakas kuni sidrunkollane, kübaranaha all nõrgalt punaka tooniga.

3. **Punajalg-kivipuraviku** (*B. erythropus*) on tumepruuni kübaraga; torukesed rohekaskollased, poorid tumepunased, väikesed, ümarad, vajutamisel muutuvad kiiresti tumesiniseks; jalal on kollasel põhjal peenikesed punased soomused (võrku ei ole!), jala tipp kübara all võib olla mõnikord oranžpunane, alumine osa pruunikas, nuijas; seeneliha kollane, lõikepind muutub väga kiiresti intensiivselt siniseks, seejärel hallikaks.

Seda liiki puraviku töi zooloogia ja botaanika instituudi seeneteadlaste Võrumaal Haanjast oma suvekodu tammede alt H. Soovik neli aastat tagasi. Seni ei olnud punajalg-kivipuravikku Eestis registreeritud, aga tooja ütles, et nemad on seda seenet märganud juba mitu aastat varem.

4. **Tamme-kivipuraviku** (*B. luridus*) kübar on oliivkollakas kuni oliivpruun; torukesed on kollakad kuni oliivrohekad, poorid tumepunased, nurgelised, vajutamisel muutuvad siniseks; jala ülemine pool kollane, alus purpurpunane, punane jääb võrkjas struktuur ulatub tipust peaaegu aluseni, katsumisel muutub ka jalg sinakaks; seeneliha kübaras valkjast, jalas kollakas ja jala aluses purpurpunane, lõikekohtadel muutub tumesiniseks, seejärel lillakashalliks. See seen on kupaatult söödav.

5. **Saatana-kivipuraviku** (*B. satanas*) kübar on hallikasvalge kuni hele oliivhall, kübara nahk ulatub tihti üle serva; torukesed oliivkollakad, poorid väga noortel valkjaskollased, peagi erksalt vaarik- kuni karmiinpunased, väikesed, ümarad, vajutamisel muutuvad rohekassiniseks; jääme-nuijas jalg noorelt kübara juures erekarmiinpunane, alusel tumekollane, hiljem ülalt kollane ja allpool üleni karmiinpunane, vanadel viljakehadel säilib punane värvus sageli vaid vööndina jala keskosas ning peene võrguna

1. Viljakeha ei muutu katsumisel ega lõikamisel kunagi siniseks	2
– Viljakeha muutub katsumisel ja/või lõikamisel siniseks	3
2. Jalal selge hele võrkjas muster	võrk-kivipuravik
– Jalal pole võrkjat mustrit	kollane kivipuravik
3. Poorid punased	4
– Poorid valkjad, kollakad, oliivjad	6
4. Jalal võrkjas muster	5
– Jalal pole võrkjat mustrit, on peened punased soomused	punajalg-kivipuravik
5. Kübar kollakas-, oliiv- või tumepruun	tamme-kivipuravik
– Kübar hallikasvalge kuni oliivhall	saatana-kivipuravik
6. Jalg pole silmatorkavalt juurduv	7
– Jalg silmatorkavalt juurduv ¹	mõru kivipuravik
7. Kübar kollakaspruun kuni tumepruun	8
– Kübar valkjast- kuni hõbehall.	Fechtneri kivipuravik
8. Jalg vaid tipuosas kollane, allpool punane kuni pruun, viha maitsega	mõhk-kivipuravik
– Jalg üleni kollane, vaid alus mõnikord punakaspruun, maitse pehme	kuld-kivipuravik

jala ülemises osas; seeneliha kahvatukollakas, lõikepind muutub kahvatusiniseks, eameeldiva raipelõhnaga; mürgine, põhjustab seedehäireid.

6. **Mõru kivipuraviku** (*B. radicans*) on kahvatuhalli kuni pruunikashalli kübaraga, katsumiskohad pruunistuvad, vanemalt mõnikord soomuseline; torukesed noorelt hele-, hiljem oliivkollased, poorid sama värvust, ümarad, vajutamisel muutuvad tihti siniseks; nuijas, silmatorkavalt juurduv jalg hele- kuni sidrunkollane, harva kitsa punaka vööndiga, noorelt peaaegu sile, vanematel tiheda peene valkja või kollaka võrguga; katsumisel muutub siniseks, tigude sõõdud kohad roosakad; seeneliha valge, torukeste all kollane, lõikepind muutub kiiresti tintsiniseks, viha maitsega, eameeldiva lõhnaga.

7. **Fechtneri kivipuraviku** (*B. fechtneri*) kübar on noorelt valkjast- kuni hõbehall, vanematel sentel pruunikashall, katsumiskohad muutuvad pruunikaks; torukesed algul kahvatukollased, siis kuld- kuni sidrunkollased, vanalt oliivkollased, poorid sama värvust, väikesed, pisut nurgelised, vajutamisel muutuvad kohe rohekassiniseks; nuijas, mõnikord nõrgalt juurduv jalg kuld-

¹ Kuigi teame, et sentel juuri ei ole (on hoopis peen seeneniidistik), kasutame siin seda mõistet piltlikkuse mõttes: kui teiste puravike jalg jääb maast üles võetuna alt ümaraks, siis mõru kivipuraviku jalg aheneb kõdus juurt meenutavaks moodustiseks.

Saatana-kivipuravik on haruldane!
Foto: Georg Štšukin

kollane, alusel tihti laiguti või kitsa vööndina karminpunane, tipuosas peene valkja võrguga; seeneliha valkjas- kuni helekollane, jala aluses punakas, lõikekohad muutuvad kiiresti siniseks.

8. **Mõhk-kivipuraviku** (*B. calopus*) kübar on hallkollakas kuni -pruunikas, kahvatupruun, tihti plaatjalt pragunev; torukesed algul helekollased, hiljem määrdunud oliiv- kuni sidrunkollased, poorid sama värvust, väga väikesed, ümarad, vajutamisel muutuvad rohekassiniseks; jalg ülaosas kollane, allpool veri- kuni purpurpunane, alusel enamasti oliivpruun, võrk sama värvi, tavaliselt mõhkjas-puhetunud, katsumisel muutub määrdunudrohekaks; seeneliha valkjas või helekollakas, aluses määrdunudpunane, lõikekohtadel muutub algul rohekassiniseks, seejärel hallikaks, viha maitsega; mitesöödav.

9. **Kuld-kivipuravik** (*B. appendiculatus*) on hele- kuni tumepruuni kübaraga, vigastuskohad värvuvad pruunikaks; torukesed kahvatukollased kuni pruunikasoliivjad, poorid sama värvust, väikesed, ümarad, vajutamisel muutuvad kahvatu rohekassiniseks; jalg eredalt sidrun- kuni kroomkollane, alusel mõnikord punakas või pruunikas, tipuosas on noortel õrn kollakas võrk, hiljem peaaegu sile, katsumisel muutub õrnalt rohekassiniseks; seeneliha väävelkollane, lõikekohad muutuvad enamasti nõrgalt rohekassiniseks.

Kui märkate oma kodu lähedal või matkaradadel tammede all puravikke, proovige määrata, mis liiki nad on.juhul kui määrang näitab, et **tegu võib olla haruldase seenega**, siis võtke 1–2 viljakeha koos terve jalaga kaasa²

² Äрге kartke haruldase seene viljakeha kaasa võttes pahandust teha: seen jääb tamme juurte vahele alles ja viljakeha häviks ju mõne aja pärast niikumii; seeneuurijate kätte viiduna aitab see aga selgitada haruldaste seente levikut.

(soovitav oleks kohe värskelt neid ka kirjeldada: märkige kübara ja jala värvus ja muud tunnused, mis teid määrates just selle liigi juurde juhtisid). Kodus kuivatage viljakehad (sobivaim temperatuur 35–50 °C); jala võib enne piki pooleks lõigata, kübara mitmeks ristlõiguks. Kuivatatud seened koos täpsete leiukoha andmete, värskete viljakeha kirjelduse, leidja nime ning aadressiga palume tuua või saata zoologia ja botaanika instituudi mükoloogia osakonda (aadress: EE2400 Tartu, Riia 181), samast saate ka abi igasuguste teile tundmatute seente määramisel.

Tammega seotud seente kohta saad veel lugeda:

K a l a m e e s, K., 1972. Tammeseened. Eesti Loodus, 9.

K a l a m e e s, K., L a s t i n g, V., 1974. Eesti puravikulised. Tln.

K a l a m e e s, K., P a r m a s t o, E. 1995. Kaitsealused liigid. Seened. Eesti Loodus, 8.

TOIMETUSELT. Oma huvitavad leiud võite tuua või saata ka meile, ikka vanal aadressil: Veski 4, Tartu; posti-aadress: pk.110, EE2400 Tartu; teated e-postiga: ann@el.loodus.ee.

Ja veel: kui te ei leia seeni oma tamme pealt ega alt, siis ärge kurvastage. Selle üle, et teie tamme peal seeni ei ole, tuleb ju hoopis rõõmustada! Aga hoidke silmad lahti suvel ja sügisel mujalgi ringi liikudes ja pange oma leiud kirja (ärge unustage märkimast täpset asukohta). Kui kahtlustate haruldust, siis toimige ikka nii, nagu siin soovitatud. Teie seeneteateid ootame 15. oktoobrini.